

3. Франко І. Іван Тобілевич (Карпенко-Карий) // Франко І. Збір. тв.: У 50 т.– К., 1982.– Т. 37.– С. 379.

4. Шнайдер І. Трагедія „Сава Чалий” Карпенка-Карого і українська історична драма XIX ст.– К., 1959.– 269 с.

УДК 821.161.2 – 3.091+821.162.1 – 3.091

Інна Ковальська

ОБРАЗ ДИТИНИ В МАЛІЙ ПРОЗІ Б. ПРУСА ТА М. КОЦЮБИНСЬКОГО

Стаття присвячена аналізу спільних і відмінних рис у зображенні дитячої долі в оповіданнях Б. Пруса і М. Коцюбинського.

Ключові слова: мала проза, психологічний портрет, оповідання.

Kovalska I. The character of a child in a small prose of B. Prus and M. Kocjubynski. The article is dedicate itself to analyse common and different features in short stories of B. Prus and M. Kocjubynski in child's fate.

Key words: small prose, psychological portrait, short story.

У кінці XIX ст. українська і польська літератури мали значну кількість творів для дитячого читання. Образ дитини є одним із центральних у творчості Б. Пруса і М. Коцюбинського, що й донині привертає увагу багатьох учених. Докладний аналіз проблеми дитини крізь призму поглядів М. Коцюбинського здійснили Н. Черненко, В. Майоров, М. Потупейко. Твори М. Коцюбинського, присвячені дітям, отримали позитивну оцінку П. Мирного в листах до письменника.

У 50-х рр. професор З. Швейковський скерував наукове зацікавлення своїх учнів у сторону Великопольщі, результатом якого були перші дослідження життя і творчості Б. Пруса. У вступних статтях до творів письменника Олена Цибенько неодноразово акцентує увагу на наявності в них дитячої проблематики.

На сьогодні ще не здійснено порівняльного аналізу дитячих творів Б. Пруса і М. Коцюбинського.

Головною метою є виділення спільних і відмінних моментів у зображенні дитини в малій прозі українського і польського письменників.

Обидва письменники створили правдиву картину життя тогочасного суспільства. Специфічний стан, в якому перебували Польща і Україна, позбавлені державної незалежності, боротьба польського та українського народів за соціальне і національне визволення – все це вплинуло на творчість письменників і знайшло яскраве художнє відображення в їхній прозі.

Михайло Коцюбинський – великий письменник-гуманіст, виразник народних дум і прагнень, протягом усього життя значну увагу приділяв проблемі дитини в суспільстві. Цьому сприяла його педагогічна діяльність.

Серед класики української дитячої літератури заслужено виділяють три оповідання Михайла Коцюбинського: „Харитя”, „Ялинка”, „Маленький грішник”. У них письменник майстерно розкриває внутрішній світ дитини, її психологію, думки й переживання. Він змальовує не стільки вчинки, поведінку героя, навколишній світ, скільки його враження про самого себе та оточення. Ці ж риси простежуються і у творчості польського митця Б. Пруса, який ставив перед собою мету змалювати найтонші й найглибші порухи людської душі, в тому числі й дитячої.

Головною темою ранньої творчості Б. Пруса було зображення суспільної кривди. Дитинство в оповіданнях письменника не є ідилією. Це повністю виокремлений етап екзистенції. Світ дорослих, занурених у власні справи, не дає жодної опори малим героям. Вони самотні та беззахисні. Б. Прус показує процес переходу від дитинства до дорослого життя шляхом подолання труднощів (наприклад смерті батьків чи друзів). Цей перехід не здійснюється свідомо і сплановано. Герой переживає розпач, робить безліч помилок. Так, наприклад, Казик Лесневський, головний герой „Гріхів дитинства”, ступаючи на стежку дорослості, викликає гнів батька і сміх дам. Оповідач Пруса володіє знаннями про світ, дивиться на речі очима своїх героїв.

У дитячій прозі Болеслава Пруса можна виділити багато автобіографічних моментів. Письменник рано втратив батьків і виховувався в основному своєю тіткою. Можливо, зображення убогого, важкого і сумного дитинства („Сирітська доля”, „Гріхи дитинства”) є спогадами власних дитячих років. Незвичайно теплими, хоча й подекуди грубуватими словами окреслений портрет матері в новелі „Помилка”. На думку критика З. Швейковського, це описана

сама тітка письменника, яка ”...zostawiła w pamięci pisarza dużo gorącego sentymentu, głęboki szacunek i wdzięczność” [8, 5].

В оповіданні „Гріхи дитинства” (1883 р.), головним героєм і оповідачем якого є малий хлопець Казик Лесневський, син уповноваженого графині (оскільки в епоху, коли Казик народився „...każdy człowiek musiał mieć przydomek, choćby niekoniecznie słuszny” [10, 162]), який переживає своє перше почуття кохання до Льоні, дочки власниці палацу. Прус описує щасливі дитячі роки сільського хлопчика, його шкільні пригоди, дружбу з бідним і хворим однокласником, намагання наблизитися до захоплюючого його світу Льоні, капризної і зіпсутої дівчинки. Почуття вини й, одночасно, розчарування від пізнання ментальності і моральності „вищих” кіл суспільства призводить до того, що Казик без жалю залишає разом із батьком село, де вчинив свої, іронічно окреслені письменником, гріхи дитинства.

В оповіданні головну увагу Б. Прус приділяє не подіям, а психологічному портрету постаті Казика (прототипом якого міг бути сам письменник), а також інших героїв твору: Льоні, батька, слуг, Валека... Така манера оповіді характерна й М. Коцюбинському. Автор не коментує події, а намагається у жартівливій формі донести до читача найпотаємніші думки, які його хвилюють. Польський письменник заглиблюється у світ дитинства не лише бідного хлопчика, а й багатой Льоні, що не є характерним для творчості М. Коцюбинського.

На відміну від українського письменника, Б. Прус не подає чітко окреслених кінцівок творів, примушує читачів замислитись і самим довершити історію кожного з головних героїв. Кінцівки ставлять перед читачем завдання визначити самостійно причини, що призвели саме до такого фіналу.

Письменник показує еволюцію головного героя. Спочатку – це хлопець, що „Nie mając z kim żyć, żyłem z naturą. Znałem w parku każde mrowisko, w polu każdą jamę chomików, w ogrodzie każdą ścieżkę kretów” [10, 164]. Згодом, під впливом школи відбувається формування особистості, зміна поглядів. Дружба, а потім і смерть Юзека – це останній крок на шляху дорослішання.

Назва твору „Гріхи дитинства” Б. Пруса перегукується з назвою оповідання М. Коцюбинського „Маленький грішник” (1893 р.). Український прозаїк розглядає дитину не лише в певних життєвих

ситуаціях, а й заглиблюється у внутрішній світ кожного з героїв, бачить там лише хороше. Це видно навіть із назви твору „Маленький грішник”. Письменник називає Дмитрика так не тому, що він злий, поганий хлопчик, просто надто сильним є його прагнення до веселого, радісного дитинства, які він ще не вміє гамувати: „Сумно було Дмитрикові, жалко недужої мами, але тільки до сінешнього порога. За порогом він забув і маму, і свої турботи... Весело! Дмитрик з радісним серцем трюхав по льоду, затискаючи в жмені гроші на хліб” [1, 140].

За допомогою портрета головного героя М. Коцюбинський описує страшну нужду міської бідноти, скрутне матеріальне становище: „На Дмитрикові була стара руда материна юбка з клаптиками вати, що висіли крізь дірки з пошарпаної одежини, довгі рукава теліпались нижче рук, заважали йому. Русяву голову прикривав старенький картузик з одірваним козирком. Але, незважаючи на свої непишні шати, Дмитрик весело дививсь на світ божий здоровими сивими очима, весело підстрибував на людських вулицях” [1, 137–138].

Проте не лише скрута, бідність негативно впливають на Дмитрика. Найстрашнішим є вплив оточення. В хлопця з появою нових друзів з'являються і нові звички – куріння, жебракування, небажання йти додому. За усім цим він і не помічає, що його мати важко захворіла, а після її смерті, що сколихнула героя до глибини душі, Дмитрик вирішує покинути все і почати жити чесно, заробляючи на хліб власною працею. Письменник не випадково саме так назвав твір. Дмитрик – наївний, безневинний хлопчик, який, незважаючи на всі свої помилки, не втрачає сумління. Він картає себе, що не зберіг життя матері: „Може, мама їсти хотіли, як я купував козики... може, вони голодні й померли, не діждавшись хліба... Не скажуть матінка, не признаються, бо нема вже їх на світі... і нікого в мене немає... сирітка я безрідний... Та чи вибачать мені мамка за все, що я накоїв? – думає Дмитрик, не втираючи сльози, що скотилась йому на обличчя. – То десь бог покарав мене: нащо було обдурювати усіх, просячи для слабої неньки? Нащо було казати, що я сирітка?... От тепер бог і дав так... А все той Гаврилко: недобрий він хлопець, він мене на все підводив... Ні, то я недобрий, що слухався Гаврилка... Не вибачить мені бог, не вибачить...” [1, 143].

Письменник уводить оптимістичні нотки у висновки Дмитрика: „Буду щось робити, на хліб заробляти. Добрі люди допоможуть... А де ж ті добрі люди? Є? Я знаю, що є! Адже матінка недурно казали, що світ не без добрих людей!..” [1, 143].

Оповідання має повчальний характер, змушує замислитися над тим, що потрібно цінувати батьків і відповідати за свої вчинки. Сам автор говорить: „... я завжди був великим оптимістом і дотепер не втратив віри у людей, у перемогу всього світлого над темрявою і злом” [3, 42].

Ще одним оповіданням М. Коцюбинського, присвяченим дітям, є „Харитя” (1891 р.). Головна героїня – восьмирічна сільська дівчинка, працьовита, слухняна дитина. Коли нездужала мати, вся хатня робота лягла на плечі Хариті: носить тяжке відро з водою, від якого „...ліва рука від незвичайної ваги зомліла, і Харитя не могла її зігнути” [1, 34], робить вечерю, готується до жнив... Вона відважно долає страх, який виникає на шляху до ниви. Дівчинка відчуває обов’язок перед хворою матір’ю, доходить до поля і починає жати. Сам автор захоплюється рішучістю дівчинки і вустами молодиць говорить: „ – Ходім зараз до матері, хай вона втішиться, що має таку добру дитину...” [1, 39].

Образ дівчинки втілює в собі доброту, турботу про рідних, бажання допомогти їм. Саме цими позитивними рисами наділені діти із селянського середовища.

Долю маленького хлопчика-сироти зобразив Б. Прус в оповіданні „Міхалко” (1880 р.). Автор з глибокою симпатією і співчуттям передає умови життя героя, його мрії і прагнення: „Jak ten zając, co w tej oto chwili przeskakuje szynę, tak on, chłopski sierota, gniazdo miał w polu, a spizarnię – gdzie Bóg da” [9, 570].

За порадою інженера він вирішує поїхати до Варшави в пошуках кращого життя. Але приказка „Краще там, де нас немає” не завжди є правильною. Письменник передає психологічний стан Міхалка, коли той покидає село: „...usidł spokojnie, jak mu kazano. Tylko że go coś bardzo nudziło w sercu, więc zaczął mówić modlitwę. Ach! jakżeby on wrócił do swojej wsi, z gliny i słomy ulepionej, tam – między błota... Ale nie miał po co” [9, 371]. Він щиро вірить, що: „...na świecie mniej przymiera się z głodu i łatwiej o nocleg aniżeli we wsi. O! na świecie chleb jest bielszy, na mięso można choć popatrzeć, domów więcej i ludzie nie tacy mizerni jak u nich” [9, 571].

Б. Прус показує боротьбу однієї людини з жорстоким світом несправедливості. Його герой самотній, покинутий усіма, розчарований у житті. І здається, кому він потрібен?: „Przestał kłopotać się jutrem i cieszył się dniem dzisiejszym. A jutro... Będzie, co Bóg da!” [9, 584].

Однак у відповідальний момент Міхалко виявляє мужність і відвагу. Він рятує Єнджея з-під завалин будинку (не зважаючи на те, що був „...przerażony może więcej niż inni” [9, 586]). Але йому ніхто навіть не подякував. У цьому Міхалко схожий з героїнею оповідання М. Коцюбинського – Харитею. Маленькі герої діють за покликом серця. Їм ще не притаманне користолюбство, вони не очікують винагороди, подяки за свої вчинки.

Головним героєм ще одного оповідання М. Коцюбинського „Ялинка” (1891 р.) є дванадцятирічний Василько, найстарший серед трьох дітей селянської родини. Тато Василька змушений зрубати ялинку, аби: „... за три карбованці можна було викупити від шевця жінчині чоботи” [1, 93]. Але ж для хлопчика це була не проста ялинка: „ – Тату, – обіззався Василько тремтячим голосом, – таж то моя ялинка, ви її подарували мені ще тоді, як мене похвалив вчитель” [1, 92].

Він по-іншому сприймає довколишній світ і несміливо протестує проти того, щоб зрубати ялинку. Саме в цих рядках передано внутрішній протест хлопчика.

Коли ж деревце було зрубане: „Василько мало не плакав з жалю... глянув на свіжий пеньок, і дві сльозини скотились йому на щічках. Він не міг бачити того пенька, і почав нагортати снігу на пеньок. Незабаром з-під купи снігу не стало видно пенька” [1, 93]. Автор з глибоким психологізмом змальовує стан хлопчика.

Український критик М. Потупейко зауважив, що автор увів новизну в твір, адже, як правило, всі дитячі новорічні (різдвяні) оповідання повинні були мати розважальний характер. М. Коцюбинський відійшов від звичної на той час манери оповіді. „Слід зауважити, що на відміну від традиційних творів подібного призначення в „Ялинці” описуються не казкові пригоди хлопчика у різдвяну ніч, а реальне народне життя. Оповідання Коцюбинського має соціальне забарвлення” [5, 101]. І Потупейко має рацію. Василько розуміє, що ялинку потрібно відвезти в панський будинок, і сам виконує цю місію.

Наступним етапом внутрішніх переживань маленького героя є страх. Страх дитини, що загубилася в лісі. Паралельно з цим автор уводить опис почуття провини у батьків, коли хлопчик довго не повертається додому. Батьки починають звинувачувати себе в тому, що відпустили його самого в темний ліс. Однак усе обійшлося. Василько повернувся додому живий і здоровий, а батьки зробили висновок, що найголовнішим і найціннішим є діти, а не гроші: „Яким та Олена плакали з радощів, обіймаючи Василька. „Ми вже думали, що не побачимо тебе”, – казали вони” [1, 98].

Автор звернув увагу не на пригоди хлопчика в темному лісі, що притаманне більшості творів такого характеру, а на реальне життя селян, з усіма позитивними і негативними моментами.

Оповідання „Антек” (1881 р.) Б. Пруса значно відрізняється від інших дитячих творів польського письменника. Автор зобразив долю талановитої дитини, яка прагне розвиватися, поглиблювати свої знання, але реалії життя села 70-х рр. ХІХ ст. не дають їй такої можливості. Ця проблема не підіймалася у творах М. Коцюбинського.

В основі оповідання – доля сільського хлопчика Антка. Він відрізняється від ровесників своєю вразливістю, недитячими поглядами на світ. Його не цікавить господарство. Він захоплюється технікою.

Порадившись з кузеном Андрієм, мама головного героя вирішила віддати його до школи, а згодом до ремісника, хоча „...to wstyd gospodarskiemu dziecku rzemiosła się imać i byle komu na obstalunek robotę robić” [7, 8].

Антек будував моделі вітряків, здобував науку в коваля. Однак його допитливість і бажання знати більше призвело до того, що коваль його вигнав. Б. Прус зобразив історію Антка на тлі життя звичайного польського села. Сцени з життя простих людей відображають відсталість і темноту, що панує на селі. Його мешканці постійно змагаються з бідністю, безнадійністю і відсутністю надії на краще життя. Поряд з цим, на першому плані залишається проблема долі сільських дітей, які не мають шансу, можливостей на розвиток своїх здібностей і реалізації мрій.

“Голод” знань, прагнення до самовдосконалення, розвитку (а також безнадійне кохання до красивої війтової) випроваджують героя у світ. „Może spotkacie kiedyś wiejskiego chłopca, który szuka zarobku i takiej

nauki, jakiej między swoimi nie mógł znaleźć (...) Wówczas podajcie rękę pomocy temu dziecku. Będzie to nasz mały brat Antek, któremu w rodzimej wsi stało się już za ciasno, więc wyszedł w świat oddając się w opiekę Bogu i dobrym ludziom” [7, 26].

Для мудрого і розсудливого Антка не було місця в такому селі. Тому він мусив піти у світ, аби здійснити свою мрію.

Обидва письменники у своїх оповіданнях для дітей головну увагу акцентують на особистості дитини, формуванні її внутрішнього світу під впливом соціально-побутових факторів. Однак при цьому вони дещо по-різному змальовують дитячі долі. Так, наприклад, для М. Коцюбинського характерним є зображення стосунків батьків і дітей, на що не акцентує увагу польський письменник. На відміну від українського митця, Б. Прус показує перше кохання героїв, їхні почуття і переживання, піднімає питання освіти сільських дітей. Твори Б. Пруса мають здебільшого песимістичні незавершені кінцівки, що спонукають читача до роздумів про подальшу долю героїв.

Головним завданням обох письменників є зображення внутрішнього світу дітей через подання їхніх характеристик і психологічних портретів. Кожен з героїв має особливі риси, які притаманні лише йому і виокремлюють різних дітей у майже однакових життєвих ситуаціях.

Література

1. Коцюбинський М. М. Твори: В 2 т.– К., 1988.– Т. 1.– 584 с.
2. Коцюбинський М. М. Твори: В 7 т.– К., 1973.– Т. 5.– С. 54.
3. Коцюбинський М. М. Твори: В 7 т.– К., 1973.– Т. 6.– С. 42.
4. Майоров В. М. Твори М. Коцюбинського для дітей і про дітей // Укр. мова та л-ра в шк.– 1979.– № 2.– С. 21–31.
5. Потупейко М. Михайло Коцюбинський. Ранній період життя і творчості.– К., 1964.– С. 101.
6. Шевчук В. Листи до М. Коцюбинського // Укр. мова та л-ра.– 2003.– № 1.– С. 31–32.
7. Bolesław Prus. Antek.– Kraków, 2005.– 40 s.
8. Bolesław Prus. Pisma wybrane t. 1. Nowela pod red. I. Chrzanowskiej Z. Szwejkowskiego.– Warszawa, 1935.
9. Bolesław Prus. Pisma wybrane. Nowele I.– Warszawa, 1981.– 588 s.
10. Bolesław Prus. Pisma wybrane. Nowele II.– Warszawa, 1981.– 568 s.